

Elements de civilització

Pep Mària, SJ.*

Jordi Sales, *El joc dels 'ismes'. Èpoques, doctrines, vigències, caudicitats*. Barcelona, Galerada, 2023, 220 pàg.

Llegint *El joc dels 'ismes'*, hi trobareu, entre d'altres, històries tan divertides com les tensions entre dos pobles germans de l'Orient Mitjà: els jueus i els samaritans (els que surten a l'evangeli de Lluc com «el bon samarità» o la dona samaritana a l'evangeli de Joan); el raïm i el vi macabeu, el club esportiu Maccabi de Tel Aviv, o el debat dels jueus macabeus del segle II aC sobre la resistència a l'hel·lenització de la seva fe. També hi trobareu diverses biografies, entre les quals la de Compton Mackenzie, fundador del Partit Nacional Escocès, espia britànic empenyat amb els seus antics col·legues i autor d'una novel·la sobre l'enfonsament d'un vaixell ple d'ampolles de whisky davant de les illes Hèbrides i el seu rescat (el de les ampolles) pels habitants de les illes durant la II Guerra Mundial. A més d'una exposició detallada, plena d'*excursus* erudits i simpàtics, de la comèdia d'Aristòfanes *Els acarnesos*; tres explicacions sobre l'origen dels monjos cristians, on surten egipcis servidors del temple de Serapis; un escriptor «jueu» d'Alexandria que lloa la vida contemplativa, i els ascetes cristians de després de la pau del cristianisme amb l'Imperi Romà.

El títol del llibre conté una paraula que explica la meua fonamentada il·lusió: 'joc', *El joc dels 'ismes'*. En algun moment, l'autor explica que ha estat jugant, mogut per la curiositat, i per això el llibre enganxa. Amb tot, no és una curiositat desbocada: és «limitada» (Sales, 2023, p. 140). Afirmar també

que «el joc dels 'ismes' és un terreny a explorar» (Sales, 2023, p. 167). És així, doncs, que aquest llibre neix d'un joc, d'una curiositat limitada o d'una exploració. Un dels models d'exploració que ens proposa Jordi Sales, i que penso que l'ha inspirat, és Maquiavel (que també hi surt i, per cert, no queda mal parat). En una època en què l'havien acomiadat d'ambaixador de Florència, Maquiavel explica que al final de cada dia realitzava una exploració que lliga amb allò que Sales ha fet en aquest llibre. Maquiavel n'hi deia el «diàleg amb els antics» i Sales ho comenta així:

El «diàleg amb els antics» que ve després, demana una transformació prèvia: un canvi de vestimenta per tal d'entrar en el temple que és el seu *scrittorio*. Al seu llindar es treu la roba de cada dia plena de fang i es muda posant-se robes reials i curials. Ara Maquiavel, vestit adequadament, entra en una situació que qualificarem de «natural» del personatge que tria ésser, és a dir, la situació pròpia d'aquest Maquiavel que gaudeix la festa de l'estudi i del diàleg sobre les accions dels antics. Maquiavel entra allí on vivien els antics que el reben amb amabilitat i així menja l'aliment que li pertany i al que estava destinat. Aquest destí de diàleg amb els antics no l'avergonyeix pas: els interroga sobre la raó de les seves accions i li responen. El diàleg amb els antics, que és com el florentí descriu la joia de la vida d'estudi, el transporta i el transfigura: «durant quatre hores no sento cap enuig, m'oblido de tot afany, no temo la pobresa ni em torba la mort: em transfereixo del tot en ells». L'escriptura neix d'aquesta experiència: és la retenció del que la conversa amb els antics li ha ensenyat. (Sales, 2023, p. 164)

Notem que Maquiavel es canvia els vestits per deixar la seva situació i entrar

(*) Pep Mària, SJ. (Esade, Universitat Ramon Llull) Adreça electrònica: pep.maria@esade.edu
doi.org/10.1344/TempsEducacio2024.67.20

ISSN (format paper): 0214-7351. ISSN (format digital): 2014-7627

Creative Commons Reconeixement-NoComercial 4.0 Internacional (CC BY-NC 4.0) – © els autors, 2024

en diàleg amb els antics. A més, els fa preguntes. Aquesta aproximació contrasta amb com certs autors anglesos s'han apropiat a les situacions de la Grècia antiga. En concret, Jordi Sales explica com George Forrest interpreta la comèdia *Els acarnesos* d'Aristòfanes tot projectant la situació del segle XX anglès sobre l'època de la comèdia (la Grècia de Pèricles) per interpretar-la sense fer preguntes perquè ja té les respostes a l'Anglaterra de la seva època. És així que es fabrica una «molt estranya 'superioritat angloatenesa'» (Sales, 2023, p. 203). En un altre lloc escriu l'autor: «Retroprojectar [...] és malentendre la densitat de la situació» (Sales, 2023, p. 140).

'Joc', 'exploració', 'curiositat limitada' perquè Jordi Sales no desboca la curiositat sinó que ens adverteix d'un perill principal, el de simplificar la densitat de les situacions que explorem. Concretament, simplificar-la tot descrivint-la o explicant-la amb paraules que acaben en '-isme'. Algunes d'aquestes paraules que surten al llibre són: judaisme, cristianisme, paganisme, hel·lenisme, orientalisme, escapisme, alcoholisme, socialisme, agrarisme. Els 'ismes', doncs, són «simplificacions del que és complex» (Sales, 2023, p. 168).

I allò que és complex són les situacions (que no defineix gaire aquí, cal anar al seu primer llibre, *Coneixement i situació*)¹, però que les caracteritza com a denses. I es dedica a interpretar-ne unes quantes a fi que les nostres interpretacions no generin comprensions de les identitats que ens portin per mal camí si les farcim amb 'ismes'. De vegades, els 'ismes' s'utilitzen perillósament tot contraposant-ne dos. Jordi

Sales exemplifica aquestes contraposicions en judaisme versus hel·lenisme o judaisme versus cristianisme. Ja fa molts anys que Sales repetia: «A dilemes falsos, coordinacions robustes».

Algunes coordinacions robustes que s'examinen al seu llibre, i que porten les identitats pel bon camí són estat i família, origen i amuntegament (*genos i polis*), *nobilitas i novitas*, heroi i còmic, contaminació i resistència, amplada i precisió, terra i llinatge, tenacitat i organització, radical i universal. Però de vegades les coordinacions impliquen més de dos termes: tenim Atenes i Jerusalem, però també cal afegir-hi Roma i Alexandria i Antioquia.

En aquest punt, observem com Rémi Brague ha estat un dels companys del camí d'estudi de Jordi Sales. Va ser el pensador francès qui primer va cridar l'atenció sobre com calia prendre la conjunció de Jerusalem i Atenes passada pel text de Leo Strauss (a qui Jordi Sales va dedicar un llibre d'introducció al seu pensament el 1991)². Doncs bé, a les famoses conferències sobre «Jerusalem i Atenes» (en les quals Leo Strauss demostra com cada un dels elements «Jerusalem» o «Atenes» és més fort que les síntesis que s'han proposat)³, Rémi Brague contraposava la necessitat de considerar el punt de vista de «La Meca», punt de vista que enriqueix els termes en joc. A més, era aleshores que Brague proposava el seu *Europa, la via romana*⁴. Jordi Sales continua mostrant la necessitat d'enriquir els conceptes per mirar de comprendre la realitat i no pas sotmetre's a les simplificacions de les fórmules banals que són els 'ismes'. Així, a través

(1) Sales Coderch, J. (1990) *Coneixement i situació*. Barcelona, PPU, (Segona Edició: Barcelona, 2014).

(2) Sales Coderch, J. i Montserrat i Molas, J. (1991) *Introducció a la lectura de Leo Strauss. Jerusalem i Atenes*. Barcelona, Barcelonesa Edicions.

(3) Strauss, L. (2020) *Sobre la interpretació del Gènesi i altres assaigs*. València, Publicacions de la Universitat de València.

(4) Brague, R. (1989). «Athènes, Jérusalem, La Mecque: la interprétation 'musulmane' de la philosophie grecque chez Leo Strauss». *Revue de Métaphysique et de Morale*, núm. 94, p. 306-336; Brague, R. (2002) *Europa la via romana*. Barcelona, Barcelonesa d'Edicions.

de les coordinacions robustes, de la denúncia dels 'ismes' i de les exploracions o diàlegs amb els antics, es va obrint pas la proposta de Jordi Sales sobre els «elements de civilització» (Sales, 2023, p. 23) o «elements que conformen identitats» (Sales, 2023, p. 25). El que fa la «curiositat limitada» és delimitar aquests elements que ens ajuden a explorar la densitat de les situacions i descobrir com sorgeixen i es mantenen les identitats: certament d'una manera poc comprensible segons el nostre autor «les identitats sorgeixen com sorgeixen i es mantenen com es mantenen» (Sales, 2023, p. 25). Sobre aquests elements que componen identitats, Jordi Sales afirma: «Mentre són delimitats, són sotmesos a una anàlisi morfològica: què són, quina existència tenen, a quines categories pertanyen, de quines estructures formen part» (Sales, 2023, p. 25). Alguns altres elements que crec haver identificat en el llibre són: *polis*, *genos*, festa, religió (com a «costums, regles o deures»), terra, lleialtat, amor, preocupació, herència, *paideia*, benestar o llei.

El llibre, doncs, fa justícia al que s'anuncia en les seves primeres línies:

Les identitats fan soroll sobretot quan es re-
menen, que és ben sovint. Com són definits els
elements dels compostos que nosaltres classi-
fiquem potser amb massa alegria com a cultu-
res o civilitzacions? Què és el que és simple i
què és el que és compost en aquest terreny de
les cultures? Què fa la *unitat* d'una cultura?
Com viuen *diversitats* dins d'aquesta unitat?
Corregint síntesis històriques, esmenant sepa-
racions en el temps, debatent emancipacions,
vivint projeccions, es fan identifications, alli-
beraments o propostes de futur, la qual cosa
sovint resulta més emocionalment intensa
que intel·lectualment clara. Seguir els ritmes
dels jocs de les intensitats i les lletres de les
propostes ens permet assistir a com els com-
ponents de les identitats es composen, es des-
composen i es re-composen, com es con-figu-
ren, es des-figuren i es re-figuren. No és pas
gens fàcil atendre el *com* de les variacions si
ens obsessiona massa el *què* de les constàn-
cies. Les constàncies en la mesura en què *són*,
viuen la seva duració successiva en els temps
embolicats de les vigències i de les caducitats;

viuen per sota d'unes variacions que sovint xo-
quen entre si en formes prou violentes o soter-
rades, enquistades i constants. Si tot plegat és
com una dansa és perquè hi ha dansaires; so-
vint, però, potser no sabem massa ben bé qui
balla, sobretot perquè s'estan molt poc quiets.
Sempre ballen, a estones ho fan frenètica-
ment. (Sales, 2023, p. 9-10)

En resum i amb les meves paraules: cada instant, cada situació, té una riquesa infinita que ens omplirà el cor de goig i ori-
entarà la nostra acció individual i col·lec-
tiva si hi entrem amb curiositat limitada i
esperit de joc o de festa; si evitem projec-
tar les nostres situacions actuals o locals
sobre les interpretacions de situacions
passades i allunyades; si emprendem «dià-
legs amb els antics», com els de Maquiavel,
i si, finalment, emprendem un diàleg amb
en Jordi Sales i la seva curiositat limitada
tot llegint i fruit d'aquest llibre.